

Смерчинська О. В.,

Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

РЕЗУЛЬТАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ТИПУ: АДВЕРБІАЛЬНА ЧАСТКА/ ПРИЙМЕННИКОВИЙ ДОДАТОК + *SEIN/ HABEN*/ МОДАЛЬНЕ ДІЄСЛОВО

У статті розглядаються результативні конструкції, складовими частинами яких виступають адвербіальна частка/ прийменниковий додаток та дієслова *sein, haben* або модальні дієслова. Показано, що такі конструкції можуть бути утворені від різних дієслівних форм. Взаємодія локальної та темпоральної семантики результативних конструкцій такого типу забезпечує фокусування уваги на результаті, а не на дії, що призводить до цього результату. Розповсюдженість таких результативів у розмовній мові вказує на тенденцію функціонування у німецькій мові конструкцій, що однозначно виражають завершеність та результативність певної дії.

Ключові слова: результативність, адвербіальна частка, прийменниковий додаток, статичність.

В статье рассматриваются результативные конструкции, составными частями которых являются адвербиальная частица/ предложное дополнение и глаголы *sein, haben* или модальные глаголы. Показано, что такие конструкции могут быть построены от разных глагольных форм. Взаимодействие локальной и темпоральной семантики результативных конструкций этого типа обеспечивает фокусирование внимания на результате, а не на действии, которое приводит к этому результату. Распространение таких результативов в разговорной речи указывает на тенденцию функционирования в немецком языке конструкций, которые однозначно выражают завершенность и результативность некоего действия.

Ключевые слова: результативность, адвербиальная частица, предложное дополнение, статичность.

The article deals with resultative constructions, the constituents of which are adverbial particle/ prepositional object and verbs *sein, haben* or modal verbs. It is illustrated in the article that such constructions may be built from different verbal forms. The interaction of local and temporal semantics in these constructions makes one's attention focused on the result and not the action that leads to this result. The wide-spread use of such resultatives in spoken language points out to the tendency of functioning of constructions in German. Those resultatives definitely express completeness and resultativity of an action.

Key words: resultativity, adverbial particle, prepositional object, static nature.

Кожна дія, що виражається дієсловом, може бути пов'язана з результатом [3, 2003]. До результативних зараховуються всі конструкції, що вказують на результат певної дії. Вони включають як результуючий стан, так і дію чи процес, які відбувалися перед цим станом і призводять до нього [4, с. 6]. Слідом за В.П. Недялковим вважаємо за доцільне розрізняти первинні та вторинні стани. Перші називають також природними, вони існують самі по собі і не залежать від волі чи зусиль суб'єкта: *schlafen* "спати", *wissen* "знати". Вторинні стани завжди виступають результатом чіткої свідомої дії чи діяльності та виражаються різними конструкціями чи похідними формами: *gebaut sein* "бути збудованим", *totschlagen* "бити/забити до смерті" та ін. [4, с. 4]. У цій статті розглядаються результативні конструкції, що складаються з адвербіальної частки/ прийменникового додатку + *sein/ haben*/ модальні дієслова, що були виокремлені завдяки аналізу словників Duden. Redewendungen (2002), Wahrig. Deutsches Wörterbuch (2002), Österreichisches Wörterbuch (2009), Duden online, а також романів "Америка" Ф. Кафки та "Читець" Б. Шлінка. Метою статті є дослідження семантики та побудови результативних конструкцій цього типу, а також сфери їх вживання. Розгляд таких результативних конструкцій є актуальним, оскільки їх дослідження практично відсутнє у наукових роботах.

До адвербіальних часток, що розглядаються, ми зараховуємо подвійні частки переважно з *her-* та *hin-* в якості перших компонентів (*hinaus, hinüber, heran, herunter, herum* та ін., але також *vorbei, vorüber, davon, dahin*), прийменники, рідше прислівники, з локальною семантикою, а саме із семантикою руху: *aus, ab, an, weg, fort, auswärts, entzwei* та ін. На важливість конструкцій цього типу при вираженні перфективно-результативної семантики вказує Т.М. Струк [5]. У таких конструкціях поєднується локальна семантика адвербіальної частки, що позначає спрямований рух, та семантика статичності таких дієслів як *sein, haben* та модальних дієслів. Завдяки цьому поєднанню ціла конструкція передає значення результату попередньо проведеної дії. Так, дієслова *sein* та *haben* чи модальні дієслова актуалізують наявність певного стану речей, певного результату на момент мовлення або в певний інший час, а адвербіальна частка завдяки своїй локальній семантиці включає в конструкцію уявлення про попередньо проведену дію. Результативні конструкції з такими дієсловами виступають скороченими формами від різних дієслівних форм:

– перфекта/плюсквамперфекта граничних дієслів (переважно із допоміжним дієсловом *sein*, рідше – з *haben*) – сюди відносяться більшість конструкцій із дієсловами *sein* та *haben*: *etwas war vorbei* ← *etwas war vorbeigegangen*, *die Kerze ist aus* ← *ist ausgebrannt*, *er hat die Kurve heraus* ← **er hat die Kurve herausgekriegt* (*переносне значення – зрозуміти, знати, як щось робити), *jmd. hatte die Augen auf* ← *jmd. hatte die Augen aufgemacht*:

Als ich es (Krankenhaus) verließ, war die Betäubung vorbei. (Schlink, 160) – Коли я вийшов з лікарні, минуло моє заніміння. (Шлінк, 154)

Die Kerze ist aus. (Duden) – Свічка догоріла.

Seit drei Stunden versucht er, den Fernseher zu reparieren, aber er hat einfach die Kurve noch nicht heraus. (ÖWB) – Він вже три години намагається відремонтувати телевізор, але все ще не зрозумів як.

Das Kind hatte die Augen schon auf. (Duden) – Дитина вже відкрила очі.

– пасиву стану: *an sein* ← *angemacht sein, auf sein* ← *aufgemacht sein, ab sein* ← *abgetrennt sein* та ін.:
 ... *das Kellerlicht war an...* (Schlink, 24) – ...*світло горіло...* (Шлінк, 24) (= *світло було включене*)
Die Tür ist auf. (Duden) – *Двері відкриті.*
Der Knopf wird bald ab sein. (Duden) – *Гудзик скоро відірветься.*
Der Laden ist zu. (Duden) – *Магазин закритий.*

– інфінітивів, основами яких виступають дієслова, що позначають рух. До цієї групи відносяться результативні конструкції, складовими частинами яких виступають модальні дієслова, напр.: *fort wollen* ← *fortgehen wollen, heranlassen* ← *herantreten lassen, herauswollen* ← *herausfahren, -gehen wollen*:

Warum haben Sie mich also mit Berufung auf diesen Brief hier zurückgehalten, als ich um viertel zwölf von hier fort wollte? (Kafka, 106) – *Чому ж Ви моді, покликаючись на цей лист, затримали мене, коли я чверть на дванадцятю хотів звідси йти?* (Кафка, 87)

Lass die Kinder nicht so dicht heran, sie stecken sich noch an. (Duden) – *Не підпускай так близько дітей, вони можуть ще заразитися.*

Aus der Stadt herauswollen (Duden) – *Хотіли поїхати з міста.*

– часто одна конструкція може допускати імплікацію як активного, так і пасивного значення: *hinaufdürfen* ← *hinaufkommen, -gehen dürfen; hinaufdürfen* ← *hinaufgebracht werden dürfen; zurücksollen* ← *zurückgehen sollen; zurücksollen* ← *zurückgebracht werden sollen*.

Darf ich hinauf? (Duden) – *Чи можна мені піднятися нагору?*

Darf der Koffer hinauf? (Duden) – *Чи можна винести валізу нагору?*

Er soll nach Hause zurück. (Duden) – *Йому потрібно йти/йти додому.*

Die Nussnugatcreme soll sofort in den Kühlschrank zurück. (Duden) – *Горіховий крем потрібно негайно поставити в холодильник.*

– значна кількість результативних конструкцій, що розглядаються, використовується у переносному, фігуральному значенні. У таких випадках адвербіальну частку важко розглядати скороченою формою від певного конкретного дієслова:

Die Schlüssel sind weg. (Wahrig) – *Ключі загубились.*

Sie ist 18 Jahre vorbei. (Wahrig) – *Їй виповнилось 18 років.*

Mit der Firma ist es aus. (Duden) – *Фірма зруйнована.*

Seit der blöden Bemerkung ist er bei ihm unten durch. (Duden) – *Після дурного зауваження він втратив його прихильність.*

Головна відмінність між активними реченнями в перфекті/ плюсквамперфекті, реченнями у формі пасиву стану чи активними реченнями з залежним інфінітивом, з одного боку, та результативними конструкціями з адвербіальними частками, з другого боку, полягає, на нашу думку, у тому, що в останніх уся увага концентрується лише на результаті, досягнутому внаслідок проведення певної дії, підкреслюється саме його комунікативна важливість, а дія як така не відіграє в таких випадках важливої ролі і є лише внутрішньо імплікованою. При перекладі таких конструкцій інколи “губиться” значення результату і передається лише стан чи дія, що виникли після проведення іншої дії, як це показує приклад (5). В українському перекладі німецької результативної конструкції *an sein* з’являється дієслово недоконаного виду *горіти*, що позначає процес горіння світла, який виник в логічному порядку дій після вмикання перемикача, а, отже, після успішного проведення попередньої дії. Як показують вище наведені приклади, результативні конструкції адвербіальна частка + *sein/ haben/* модальне дієслово перекладаються на українську мову переважно дієсловами доконаного виду. Проте через вплив ширшого контексту такі результати можуть передаватись у перекладі за допомогою відповідних дієслів недоконаного виду:

Jetzt, da es sich herausgestellt hat, dass Sie mein Landsmann sind, dürfen Sie um keinen Preis von hier fort. (Kafka, 144) – *Тепер, коли з’ясувалося, що Ви мій земляк, Вам за жодну ціну не можна звідси йти.* (Кафка, 118)

Welche Entschuldigung hast du? Heraus damit! (Kafka, 186) – *Отож яке у Тебе виправдання? Ну, кажи.* (Кафка, 153)

Als die Stunde vorbei ist, teilt sie der Vorleserin mit, dass sie morgen mit dem Transport nach Auschwitz geht. (Schlink, 140) – *Минає година, і вона каже дівчинці, яка читала їй, що завтра зі партією в’язнів та піде у Аушвіц.* (Шлінк, 134) (= *Минула година, і вона сказала дівчинці, яка читала їй, що завтра зі партією в’язнів та піде у Аушвіц.*)

У цих трьох прикладах використання дієслова недоконаного виду спричинене контекстуальним значенням речення: контекст заперечення в залежному інфінітиві, де замість доконаного виду найчастіше вживається недоконаний вид [1] – (20), наказовий спосіб (імператив з дієсловом недоконаного виду сприймається більш прямо і фамільярно, ніж з дієсловом доконаного виду [1, 15]) (21) та теперішній історичний час (22).

В процесі аналізу художніх текстів та словників виокремлено також конструкції, що складаються з повнозначних дієслів, що позначають стани, та адвербіальних часток, які разом передають значення результативності: *aufstehen, an bleiben, zubleiben, aufbleiben, (sich) wegwünschen, (sich) fortwünschen, (sich) hinwünschen*:

In der Wohnung standen die Türen auf. (Schlink, 23) – *Двері під’їзду були прочинені...* (Шлінк, 23)

Das Gas soll an bleiben (Duden) – *Газ це має бути включеним*

Aber mich ärgerte ihre schlechte Laune, und ich wünschte mich weg. (Schlink, 70) – Проте мене дратував її кепський настрій, хотілося німу зетъ. (Шлінк, 69)

Ich wünschte mich von dort fort. (Duden) – Я хотіла звідти німу.

Die Tür bleibt zu. (Duden) – Двері досі закриті.

Das Fenster ist die ganze Nacht aufgeblieben. (Duden) – Вікно всю ніч було відкритим.

Auf, an, weg, fort та *zu* розглядаються нами як скорочення від форм партиципа II та інфінітива II граничних дієслів *aufmachen, andrehen, zumachen, weggehen* та *fortgehen* відповідно: *die Türen standen auf* ← *die Türen standen aufgemacht, das Gas soll an bleiben* ← *das Gas soll angedreht bleiben, die Tür bleibt zu* ← *die Tür bleibt zugemacht, das Fenster ist aufgeblieben* ← *das Fenster ist aufgemacht geblieben, ich wünschte mich weg* ← *ich wünschte mich weggegangen zu sein, ich wünschte mich fort* ← *ich wünschte mich fortgegangen zu sein.*

Крім згаданих результативних конструкцій з адвербіальними частками, результативне значення виражають також 7 виокремлених фразеологічних одиниць, що складаються із дієслів *sein, haben* та прийменникового додатка, що позначає спрямованість руху: *über den Berg sein* (= перебороти труднощі), *über alle Berge sein* (= втекти), *zu Ende sein* (= закінчитись), *durch den Wind sein* (= бути збитим спантелику), *nach Berlin sein* (= поїхати в Берлін), *über die Wupper sein* (= вмерти; бути знищеним), *etwas hinter sich haben* (= подолати, завершити щось). На нашу думку, такі конструкції є скороченнями від темпоральної форми перфекту переважно з дієсловами руху: *über den Berg gegangen sein, über alle Berge gegangen sein, zu Ende gekommen sein, ?durch den Wind gegangen sein, nach Berlin gefahren sein, über die Wupper gegangen sein, etwas hinter sich gelassen haben.* "Випущення" дієслів руху із таких конструкцій сприяє, як і в конструкціях, що складаються з адвербіальної частки + *sein/haben*/модальні дієслова, фокусуванню уваги власне на результаті, а не на дії:

Als die Polizei antraf, waren die Einbrecher längst über alle Berge. (ÖWB) – Коли приїхала поліція, злочинці вже давно втекли.

Meine Geduld ist zu Ende. (ÖWB) – Моєму терпінню прийшов кінець.

Er ist nach Berlin. (Duden) – Він поїхав у Берлін.

Що стосується сфер використання результативних конструкцій такого типу, то найчастіше вони вживаються у розмовній мові. Про це свідчать зокрема спеціальні позначення біля більшості таких конструкцій у словниках. Цю тенденцію можна пояснити прагненням мови, особливо розмовної, до спрощення – передати той самий смисл коротшою формою. Свідченням цьому є еліптичне використання результативних предикатів, особливо в імперативних реченнях:

Licht an! (Duden) – Включіть світло!

Nur rasch den Mantel an und weg von hier. (Duden) – Швидко вдягай пальто і забирайся звідси.

Fenster auf! (Duden) – Відкрийте вікно!

Licht aus! (Duden) – Вимкніть світло!

Hut ab! (Duden) – Зніміть капелюх!

Правопис результативних конструкцій з модальними дієсловами, а також дієсловами *sein* та *haben* ще не є однозначним. Написання результативних предикатів *sein* + адвербіальна частка подається у словниках переважно окремо як двох окремих слів. Результативи з дієсловом *haben* та модальними дієсловами тяжіють до написання разом, що свідчить про їх сприйняття мовцями як однієї лексеми завдяки ідіоматизації значення всієї конструкції.

Завдяки аналізу словників та творів художньої літератури всього було виявлено 350 прикладів, на основі яких виокремлено 34 конструкцій з дієсловом *sein* (наприклад, *hinaus/vorbei/hinweg/aus/an/dahin sein, durch den Wind/ über den Berg sein*), 13 конструкцій з *haben* (*etwas aus/weg/auf /an/ab/hin/um/her/herum/zu/zurück/ heraus haben, etwas hinter sich haben*), 98 конструкцій з модальними дієсловами (*heran/herauf/heraus/herein/ herüber/herunter/hinauf/fort/an dürfen/ können/lassen/müssen/wollen/sollen*) та 7 – з повнозначними дієсловами (*aufstehen, an bleiben, zubleiben, aufbleiben, (sich) wegwünschen, (sich) fortwünschen, (sich) hinwünschen*).

Отже, результативні конструкції в німецькій мові, складовими компонентами яких виступають адвербіальна частка/ прийменниковий додаток + *sein/ haben/* модальні дієслова, утворені від різних форм: перфекту/ плюсквамперфекту граничних дієслів; пасиву стану; інфінітиву, основою якого виступають дієслова руху; партиципа II та інфінітива II граничних дієслів. Об'єднує ці конструкції взаємодія локальної семантики спрямованості руху, закладеної у відповідній адвербіальній частці чи прийменниковому додатку, та темпоральної семантики статичності, що виражається дієсловами *sein, haben* чи модальними дієсловами. Така взаємодія імплікує завершеність дії та забезпечує фокусування уваги на результаті, а не на дії, що призводить до цього результату. Це підтверджують переклади на українську мову, де результативні конструкції цього типу перекладені за допомогою дієслів доконаного виду, крім випадків, коли контекст вимагав використання при перекладі дієслова недоконаного виду. Важливим є факт розповсюдженості таких результативів тільки у розмовній мові, що відносить їх на периферію мовних засобів, які виражають граничну результативну семантику. Цей факт вказує на тенденцію функціонування у німецькій мові конструкцій, що однозначно виражають завершеність та результативність певної дії. Таким чином, розглянуті конструкції є важливими засобами вираження результативної, а тому й перфективної, семантики та потребують подальшого дослідження.

Література:

1. Зализняк Анна А., Микаэлян И. Л., Шмелев А. Д. Видовая коррелятивность в русском языке: в защиту видовой пары. / Анна А. Зализняк, И. Л. Микаэлян, А. Д. Шмелев. // Вопросы языкознания. – 2010. – №1. – С. 3-23.
2. Benacchio R. Вид и категория вежливости в славянском императиве. Сравнительный анализ. / R. Benacchio. – München-Berlin : Otto Sagner, 2010. – 209 s.
3. Chang L. Resultativkonstruktionen im Deutschen. Mit einem Exkurs zu chinesischen Resultativkonstruktionen. / L. Chang. – München : Herbert Utz Verlag, 2003. – 212 s.
4. Nedjalkov V. P., Jaxontov S. Je. The typology of resultative constructions. // Typology of resultative constructions. / V. P. Nedjalkov, S. Je. Jaxontov. / Ed. by V. P. Nedjalkov. – Amsterdam/ Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1988. – pp. 411-432.
5. Struk T. Die Wechselwirkung von temporaler und lokaler Deixis beim Ausdruck der aspektuellen Semantik im Deutschen. / T. Struk. // “Deutsche Grammatik im europäischen Dialog“, Krakau, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.rz.hu-berlin.de/linguistik/institut/syntax/krakau2006/beitraege/struk.pdf>

Ілюстративний матеріал:

6. Кафка Ф. Америка. – Київ, 2009. – 279 с.
7. Шлінк Б. Читець. – Київ, 2005. – 197 с.
8. Duden online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duden.de/woerterbuch>.
9. Duden. Redewendungen. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 2002. – 957 s.
10. Kafka F. Amerika. – Харків, 2003. – 336 с.
11. Österreichisches Wörterbuch. – Wien: Österreichischer Bundesverlag, 2009. – 1050 s.
12. Schlink B. Der Vorleser. – Zürich, 1997. – 207 s.
13. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. – Aufl. 8. – München: Bertelsmann Verlag, 2002. – 1452 s.